

DE GENTSE ZOMERJAARMARKT VAN SINT-PIETERS, VOORGANGER VAN DE GENTSE FEESTEN

Adrien Brysse, Luc Devriese

Bij de oprichting van de Gentse Gemeentefeesten, die de Gentse Feesten tout court zouden worden, werd er geen gewag van gemaakt. Maar het kan geen toeval zijn dat de Sint-Pietersjaarmarkt, het belangrijkste feestelijke en commerciële Gentse zomerevenement, toen op sterven na dood was.

Sint-Pietersjaarmarkt, ‘Kloostermarkt’, ‘Potjesmarkt’ of ‘Dievenmarkt’

In zijn bloeitijd die tot in de jaren 1830 duurde, kreeg dat feest tal van namen toebedeeld: Gentse zomerfoor of foire du mois d’août, Kloostermarkt, Sint-Pietersfoor, of naar het blijkbaar meest verkochte product: de Potjesmarkt. Een wel heel merkwaardige benaming is ongetwijfeld Dievenmarkt. Dit zou verwijzen naar de bescherming die dieven en bankrouwe figuren konden krijgen voor de verkoop van hun waren binnen een kloosteromheining (1). De meest populaire naam in de laatste eeuw van zijn bestaan was Bijlokefoor, naar de hieronder beschreven latere locatie.

Kermessen te Sente Pieters

De vroegste vermelding als *kermessen te Sente Pieters* zou dateren uit 1365-1366 (2). De vermoedelijk belangrijkste kerkwijding gaat verder in de tijd terug: 30 juni 1216 (3). Dat is op het meest gevierde feest van Sint-Pieter, dat eigenlijk dat van Sint-Petrus (Pieter) en Sint-Paulus is. In de oudst bekende vermeldingen wordt het feest echter in augustus gesitueerd. Op 1 augustus vierde men het feest van ‘Sint-Pieters Banden’ (feest van de bevrijding van Sint-Pieter). Nog andere bronnen gewagen van sinds de zestiende eeuw van 22 juli, de feestdag van Maria Magdalena, of de dag er na (4). De situatie is onduidelijk. Voorlopig houden we het er bij dat dit evenement vanaf het begin ergens in volle zomer doorging. Het was de zomerfoor op Sint-Pieters, bij uitbreiding de zomerfoor van Gent. Hoewel geschreven bronnen voor de eerste eeuwen ontbreken of toch niet gekend zijn, mogen we aannemen dat dit gepaard ging met een feestelijke, jaarlijks rond die tijd te houden herdenking,

een feestmarkt of foor. Het werd mettertijd de drukst bezochte Gentse jaar-
markt.

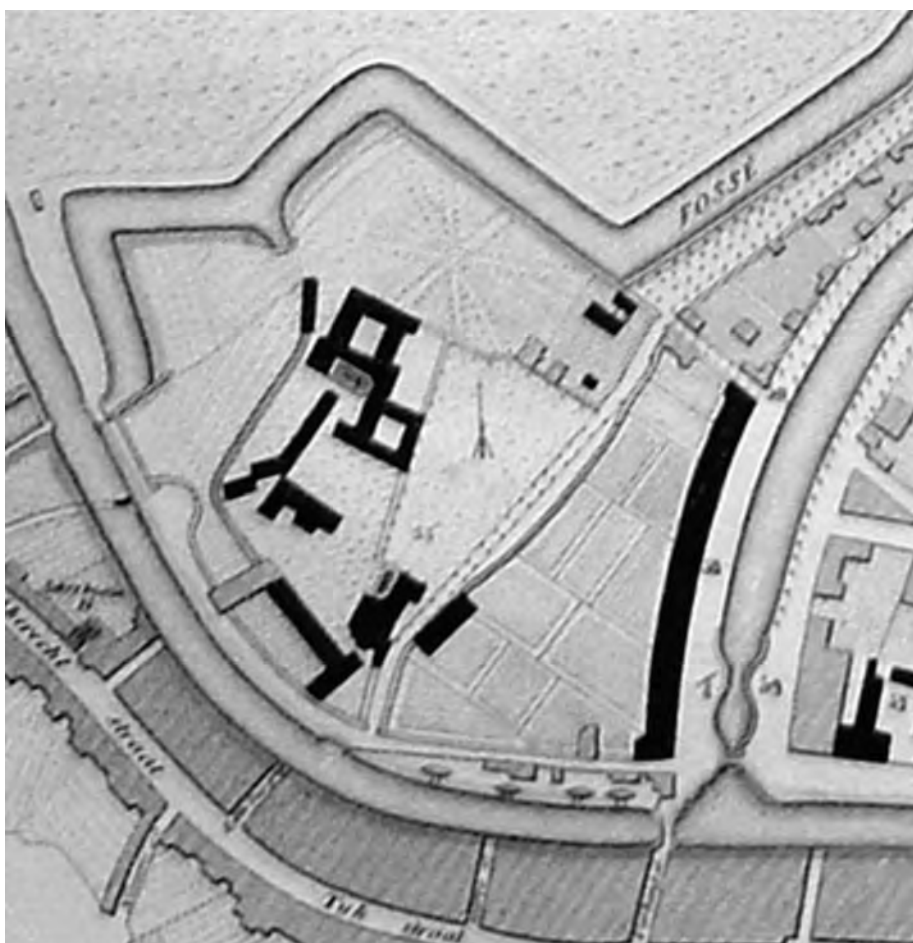
De zomermarkt werd in de eerste eeuwen van zijn bestaan gehouden op het
kerkhof van de parochiekerk O.-L.-Vrouw van Sint-Pieters (afb. 1). Dat zou
niet mogen verbazen. In die tijd vormden de hoven rond het kerkgebouw vrije
ruimten, meestal beboomd en omringd door een muur. Stenen grafmonu-
menten waren enkel binnen in de kerken te vinden. Deze open plaatsen werden
niet enkel als begraafplaats voor overwegend armelui gebruikt, maar ook voor
van alles en nog wat, onder andere voor feestelijke activiteiten die we niet
direct associëren met de ingetogen sfeer van begraafplaatsen. Zo ook voor de
grote Gentse zomerjaarmarkt.

Afb. 1. Detail uit het schilderij van David Teniers de Jonge (privébezit) met de Kloostermarkt,
de Gentse zomerfoor of Potjesmarkt in de jaren 1600 op het kerkhof van de Onze Lieve
Vrouw Sint-Pieterskerk (nu Sint-Pietersplein).

Naar de Bijloke: de ‘Bijlokefoor’

Misschien bezorgde de jaarmarkt overlast voor de monniken en was dat de reden waarom de zomerfoor in 1702 door tussenkomst van de abt van de Sint Pietersabdij naar de Bijloke overgebracht werd. Vanaf dan ging de markt door op en nabij een open ruimte die het Bijlokeplein genoemd werd (afb. 2). Voor de periode 1797 tot 1847 zijn daarvoor in het OCMW archief lastenboeken en brieven bewaard betreffende de *verpachtinge der plaetsen tot het stellen der kraemen voor de zomerfoire op het pleyn van het hospice de Bijloke...* (5).

Afb. 2. De Bijloke met het Bijlokeveld, waar vanaf het einde van de jaren 1700, de Gentse zomerjaarmarkt of Potjesmarkt, toen Bijlokefoor, een voorloper van de Gentse Feesten gehouden werd (detail uit het stadsplan van Roothaese, 1829).

De markt ging toen door aan beide zijden van de ‘Hoveniersdreef’ tussen het ‘Bijlokeplein’ en de kleine poort aan het ‘Bijlokestraatje’, dit omdat het Bijlokeplein zelf aan de schuttersgilden Sint Joris en Sint Sebastiaan voor gaaschietingen was verpacht. In het tweede kwart van de 19de eeuw kende deze potjes- of aardewerkmarkt op die manier een snel groeiend, maar kortstondig succes. Er kwam een toenemend aantal kermisattracties bij, die enigszins buiten de eigenlijke markt gehouden werden: zo lezen we in een Staet van de verpachting der plaetsen dat er ... *buyten de foire* ... (er plaats was voor een) *kraem voor pijlken en bogentjens, dobbeltaefel, horloge mecanique, wafelkraam, marionnettespel Coppenik en Vandevenne, optique, lijnwaede tente met levende vogelkens*.

Prosper Claeys (1834-1910), kenner bij uitstek van het vroegere Gentse theaterleven en aanverwante toestanden, situeert de opkomst van dergelijke typische kermisattracties bij ons in de Franse tijd. Hij citeert een aankondiging in de Gazette van Gend op 17 maart 1800 tijdens de halfvastenfoor van een ‘spektakel van fantasmagorie en fysieke en mekanieke meesterwerken’ (6). Talrijke afbeeldingen van kermissen in Vlaanderen en Brabant tonen aan dat de niet zo goed toegeruste voorgangers daarvan wel al veel vroeger op diverse kermissen aan de kost kwamen. Zo ook op de Potjesmarkt in het parochiekerkhof van O. L. Vrouw Sint-Pieters, zoals voorgesteld door David Teniers de Jongere (1610-1690), een schilderij uit het midden van de zeventiende eeuw dat niet enkel mooi, maar ook documentair heel interessant is (zie afb. 1).

Op het Koophandelsplein en omgeving

In 1821 breidde de zomerfoor uit naar het Recollettenplein dat vanaf die tijd Koophandelsplein genoemd werd (afb. 3). Vandaar dus die eigenaardige naam voor die plek! Daar was in de Franse Tijd het oude Franciscanenklooster afgebroken tot tegen de Ketelvest. Voor de jaarmarkt waren op die plek alles samen honderden kavels voorzien voor wat het belangrijkste bleef: de stalletjes van handelaars van binnen en buiten Gent. Er werden tot 500 standplaatsen verhuurd (afb. 3).

Maar het succes van de Bijlokefoor, zoals het evenement nog steeds genoemd werd, bleef niet duren. De stad had andere plannen met het Koophandelsplein. In 1836 moest men uitwijken naar de Oude Houtlei tussen de watertrap van de Zandpoort en Posteernepoort, goed voor 69 standplaatsen. Het jaar daarop werd de Bijlokefoor gehouden op de Lindenlei (7). Er kwamen klachtenbrie-

ven van standhouders binnen die vonden dat deze locatie te ver van het centrum en de herbergen lag. De eigenlijke reden was dat de belangstelling voor de Bijlokefoor aan het tanen was. Met slechts 36 plaatsen was 1847 het laatste jaar waarop de aloude Bijlokefoor nog eens werd ingericht. Het Koophandelsplein dat nog maar enkele decennia voor de handel functioneer-

86	95	94	93	92	91	90	89	88
147	148	149	150	151	152	153	154	155
163	162	161	160	159	158	157	156	
216	217	218	219	220	221	222	223	
231	230	229	228	227	226	225	224	
284	285	286	287	288	289	290	291	
298	297	296	295	294	293	292		
353	354	355	356	357	358	359		
7	6	5	4	3	2	1		

Afb. 3. Detail van een plan (ongedateerd, periode 1821 – 1835) met enkele van de 359 genummerde standjes voor de Bijlokefoor op haar nieuwe locatie op het Koophandelsplein (Stadsarchief, Atlas Goetghebuer L117/29).

de, was toen trouwens bijna helemaal ingenomen door het justitiepaleis van Roelandt dat tussen 1838 en 1846 gebouwd werd.

Nog twee andere grote feesten: de Halfvastenfoor en de Negenmeimarkt

Maar intussen had de opvolger van de zomerfoor stilaan vorm gekregen: de Gentse Gemeentefeesten die DE Gentse feesten werden. Eigenlijks iets totaal nieuw. Hoe die ontstonden, en vooral: wat daar achter zat, doen we uit de doeken in een apart artikel.

Als we de Potjesmarkt, de Gentse zomerfoor, dan toch minstens voor wat de chronologie betreft, moeten beschouwen als de voorganger van de Gentse Feesten, mogen we nog even het feit memoreren dat elk van de drie belangrijke onderdelen die samen Gent zouden vormen - de twee abdijdorpen, nederzettingen rond de Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij, en de stadskern om en rond de Zandberg - Hoogpoort zijn jaarlijks groot feest had. Die waren netjes verdeeld over het jaar. Naast de zomerjaarmarkt van Sint-Pieters waren er de Negenmeimarkt rond de Sint-Baafsabdij en de Halfvastenfoor, oorspronkelijk in volle stadscentrum, in en rond het stadhuis. Deze laatste was een traditie die teruggaat tot minstens de jaren 1300 toen de neringen en gilden de 'Auweet' hielden: een feestelijke, gewapende optocht als demonstratie van hun macht over de stad. Vandaar dus de in onze ogen zonderlinge locatie van de bijhorende kermis- en marktactiviteiten: het stadhuis. Nadat de eigenlijke Auweet, de optocht, door Karel V verboden werd, evolueerde dat feest tot een marktfoor en geleidelijk aan tot een zuivere kermis. Deze bleef eerst in het stadscentrum, vooral in en rond het stadhuis en het Groot Vleeshuis, met daarbij nog gedurende een zekere tijd ook een paardenmarkt op de Kouter. Van daar verhuisde het evenement in 1850 naar haar huidige locatie: het toen nog niet zo lang aangelegde Sint-Pietersplein. Een poging om deze in het voorjaar gehouden Halfvastenfoor te laten opslorpen door de zomerse Gemeentefeesten draaide uit op een mislukking (8).

De Negenmeimarkt, het grote feest van de Sint-Baafsheerlijkheid, gaat terug op de kerkwijding (toewijding: dedicatio) op 9 mei 1067 van de Heilig Kerstkerk, destijds naast de grote monnikenkerk. Deze werd heel dicht bij de Sint-Baafsabdij gebouwd na een ontdubbeling van de abdijkerk die amper negen jaar eerder, op 10 mei 1058, was toegewijd geworden (9). De jaarmarkt van Sint-Baafs was vermoedelijk de opvolger van een nog veel oudere markt gehouden rond Bamis (Sint-Baafskermis) op 1 oktober. Het oudst bewaard ge-

bleven gegeven wijzend op marktactiviteit stamt uit 1013. De vroegste zekere gegevens omtrent een feestgebeuren dateren echter pas uit 1253 en eerst in 1344 is er in de geschreven bronnen effectief sprake van een jaarmarkt op 9 mei.

De markt moest rond 1540 verhuizen om de bouw toe te laten van de enorme dwangburcht, het Nieuw Kasteel dat later het Spaans Kasteel werd. Geheel logisch werd toen voor een nieuwe locatie gekozen om en rond de Dendermondsesteenweg, iets meer oostelijk van de vroegere site, dicht bij de kern van het verdwenen abdijdorp. Later werd dit het feest van het voorstadje Sint-Amandsberg, intussen zelfstandige parochie en gemeente geworden. Decennialang was de paardenmarkt op 9 en 10 mei het belangrijkste onderdeel. Omwille van de altijd variërende dagen waarop 9 en 10 mei vielen, werd vanaf 1824 gekozen voor de tweede maandag en dinsdag van mei, ongeacht de datum. De makers van paardenworsten (saucisson de Bologne: bloende) aan de Dendermondsesteenweg vaarden er wel bij. De inwoners van Sint-Amandsberg hielden er hun bijnaam aan over: 'bloendekappers'.

Slot: feesten bij de vleet

De Negenmeimarkt heeft het moeilijk, maar de twee anderen draaien vollen bak. En dat is lang niet alles. De gefusioneerde deelgemeenten houden hun oude dorpskermissen in ere. Jaarlijkse bedevaarten naar Bergenkruis (Destelbergen), de Putjeskapel (Sint-Denijs-Westrem) en de voettocht naar Halle trokken veel jonge stedelingen aan en bij hen primeerde het bijhorende gevoel even vrij te zijn. Die 'bedevaarten' waren de voorgangers van de popfestivals (10). Daarnaast zijn er de aloude Floraliën en in het najaar de destijds unieke Jaarbeurs in het feestpaleis van het Citadelpark. Nu worden die enigszins weg gedruimd door succesvolle nieuwigheden zoals de vele gespecialiseerde beurzen op de terreinen van Flanders-Expo. Om nog te zwijgen van de kerstmarkt en het lichtfestival, de dekenijfeesten, braderieën en andere rommelmarktjes.

Noten

- 1 Claeys, P. (1885), Les anciennes kermesses des paroisses - La première Fête communale en 1843. In: *Pages d'Histoire locale Gantoise*, Gent, deel 3, p. 161; Ibidem, La foire de la Mîcarême - La foire du mois d'Aout ou 'Bijlokefoore', p. 145-164. Volgens een buitenlandse bezoeker werd de wekelijkse dinsdagochtendmarkt van Sint-Pieters ook dievenmarkt genoemd (van Strien, K., 2001, *De ontdekking van de Nederlanden. Britse en Franse reizigers in Holland en Vlaanderen. 1750 – 1795*, Spectrum Utrecht, p. 157).

- 2 Van de Wiele, J. (1988), Gentse jaarmarkten. In Van de Wiele, J. (ed.), *De Markt*, Gent, MIAT en Leuven, Kritik, p. 40.
- 3 Laleman, M.C. (2010), Sint-Pietersplein. De Onze-Lieve-Vrouwkerk. in: *Stadsarcheologie, bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 4, p. 141.
- 4 Van de Wiele, J. (1988), p. 35-42.
- 5 Het Bijloke godshuis was door het Franse bewind toegewezen aan de pas opgerichte Commissie der Burgerlijke Godshuizen (nu onderdeel van het OCMW) en vanaf 1797 kwamen ook de inkomsten van de foor aan die nieuwe stichting toe. Archief OCMW Gent, reeksen BG 2 Bijlokefoor nr. 1 (1797) tot nr. 37 (1847) en 38 (s.d., grondplannen); BG 05 Brieven Burgemeester della Faille d'Assenede nr. 7 XII; BG 53 Briefkopieën deel I (1797-1806): 108 VI, s.d., 109 VI, s.d., 438 XIII, 3 nivôse, en ibidem deel XIV, nr. 24-225, (1819), nr. 24-272, (1819), nr. 24-294; (1819).
- 6 Claeys, P. (1885), deel 3, p. 154-155.
- 7 Over de korte episode aan de Oude Houtlei met daarin een rol voor de feestzaal Parnassus: Hoste, L. (1993), Aan de Houtlei vroeger en nu. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 22 nr. 1, p. 19-20.
- 8 Claeys, P. (1885), deel 3, p. 157-158.
- 9 Gyseling, M. (1986), Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg. In: *Jaarboek van de Oost-Oudburg*, jg. 23, p. 45-49; Blockmans, F. (1938), Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302, Antwerpen, De Sikkel, p. 150 en 155-157; Verhulst, A., Declerq, G., (1997), Het vroeg-middeleeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking. In: Decavele, J. (red.), *Gent. Apologie voor een rebelse stad*, Mercatorfonds, Antwerpen, p. 59.
- 10 Devriese, L. (2011), Tradities overleven onopgemerkt. Deel 1. Bedevaarten van toen – muziekfestivals van nu. ‘Op de schoot van’t meysken in het korenveld - one-nightstand met een ‘tentsletje’. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 9, nr. 1-2, p. 61-71.